प्रहेलिकाः

प्रश्नः 1. श्लोकांशेषु रिक्तस्थानानि पूरयत–(श्लोकांशों में रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए–)

(क) सीमन्तिनीषु का .... राजा .... गुणोत्तमः।

(ख) कं सञ्जघान .... का .... गङ्गा?

(ग) के .... कं .... न बाधते शीतम्।।

(घ) वृक्षाग्रवासी न च .... न च शूलपाणिः।

उत्तरम्– (क) सीमन्तिनीषु का **शान्ता** राजा **कोऽभूत्** गुणोत्तमः।

(ख) कं सञ्जघान **कृष्णः** का **शीतलवाहिनी** गङ्गा?

(ग) के **दारपोषणरताः** कं **बलवन्तं** न बाधते शीतम्।

(घ) वृक्षाग्रवासी न च **पक्षिराजः त्रिनेत्रधारी** न च शूलपाणिः।

प्रश्नः 2. श्लोकांशान् योजयत–(श्लोकांशों का मिलान कीजिए–)

(क)	(ख)
किं कुर्यात् कातरो युद्धे	अत्रैवोक्तं न बुध्यते।
विद्वद्भिः का सदा वन्द्या	तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्।
कं सञ्जघान कृष्णः	मृगात् सिंहः पलायते।
कथं विष्णुपदं प्रोक्तं	काशीतलवाहिनी गङ्गा।

उत्तरम्–

(क)	(ख)
किं कुर्यात् कातरो युद्धे	मृगात् सिंहः पलायते।
विद्वद्भिः का सदा वन्द्या	अत्रैवोक्तं न बुध्यते।
कं सञ्जघान कृष्णः	का शीतलवाहिनी गङ्गा।
कथं विष्णुपदं प्रोक्तं	तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्।

प्रश्नः 3. उपयुक्तकथनानां समक्षम् 'आम्' अनुपयुक्तकथनानां समक्षं 'न' इति लिखत–(उपयुक्त कथनों के सामने 'आम्' और अनुपयुक्त कथनों के सामने 'न' लिखिए–)

यथा – सिंहः करिणां कुलं हन्ति।	आम्
(क) कातरो युद्धे युद्ध्यते।	
(ख) कस्तूरी मृगात् जायते।	
(ग) मृगात् सिंहः पलायते।	
(घ) कंसः जघान कृष्णम्।	
(ङ) तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्।	
(च) जयन्तः कृष्णस्य पुत्रः।	

उत्तरम्– (क) कातरो युद्धे युद्ध्यते। – न

(ख) कस्तूरी मृगात् जायते। – आम्

(ग) मृगात् सिंहः पलायते। – न

(घ) कंसः जघान कृष्णम्। – न

(ङ) तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्। – आम्

(च) जयन्तः कृष्णस्य पुत्रः। – न

प्रश्नः 4. अधोलिखितानां पदानां लिङ्गं, विभक्तिं वचनञ्च लिखत–(निम्नलिखित पदों के लिङ्ग, विभक्ति और वचन लिखिए–)

	पदानि	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
यथा–	करिणाम्	पुँल्लिङ्गम्	षष्ठी	बहुवचनम्
	कस्तूरी	....	....	....
	युद्धे	....	....	....
	सीमन्तिनीषु	....	....	....
	बलवन्तम्	....	....	....
	शूलपाणिः	....	....	....
	शक्रस्य	....	....	....

उत्तरम्–

पदानि	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
कस्तूरी	स्त्रीलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
युद्धे	पुंलिङ्गम्	सप्तमी	एकवचनम्
सीमन्तिनीषु	स्त्रीलिङ्गम्	सप्तमी	बहुवचनम्
बलवन्तम्	पुंलिङ्गम्	द्वितीया	एकवचनम्
शूलपाणिः	पुंलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
शक्रस्य	पुंलिङ्गम्	षष्ठी	एकवचनम्

प्रश्नः 5. कोष्ठकान्तर्गतानां पदानामुपयुक्तविभक्तिप्रयोगेन अनुच्छेदं पूरयत–(कोष्ठक पदों में उपयुक्त विभक्ति का प्रयोग करके अनुच्छेद पूरा कीजिए–)

एकः काकः ....(आकाश) उड्डयमानः आसीत्। तृषार्त सः ....(जल) अन्वेषणं करोति। तदा सः ....(घट) अल्पं ....(जल) पश्यति। सः ....(उपल) आनीय ....(घट) पातयति। जलं ....(घट) उपरि आगच्छति। ....(काक) सानन्दं जलं पीत्वा तृप्यति।

उत्तरम्– आकाशे, जलस्य, घटे, जलम्, उपलानि/उपलान्, घटे, घटे, काकः।

अतिरिक्तः अभ्यासः

(1) पद्यांशं पठत प्रश्नान् च उत्तरत–(पद्यांश पढ़िए और प्रश्नों के उत्तर दीजिए–)

सीमन्तिनीषु का शान्ता?
राजा कोऽभूत् गुणोत्तमः?
विद्वद्भिः का सदा वन्द्या?
अत्रैवोक्तं न बुध्यते

I. एकपदेन उत्तरत।

1. गुणोत्तमः राजा कः अभवत्?
2. सीमन्तिनीषु का शान्ता?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

1. विद्वद्भिः का सदा वन्द्या?

III. भाषिककार्यम्

1. 'राजा कोऽभूत् गुणोत्तमः इति श्लोकांशे किम् विशेषणपदम्? ____________
   (राजा, गुणोत्तमः, अभूत्)
2. पर्यायपदं लिखत–
   (*i*) नारीषु = ____________ (*ii*) पूजनीया/वन्दनीया
3. सन्धिः विच्छेदः वा क्रियताम्–
   (*i*) गुण + उत्तमः = ____________ (*ii*) अत्रैवोक्तम् = ______ + ______ + ______

उत्तरम्–

I. 1. रामः 2. सीता

II. विद्वद्भिः विद्या सदा वन्द्या।

III. 1. गुणोत्तमः
2. (*i*) सीमन्तिनीषु (*ii*) वन्द्या
3. (*i*) गुणोत्तमः (*ii*) अत्र + एव + उक्तम्

(2) मञ्जूषातः शब्दार्थं चित्वा रिक्तस्थाने लिखत–(मंजूषा से शब्द चुनकर रिक्त स्थान में लिखिए–)

गरुड़:	ज्ञायते	इंद्र:	शिव:	शंकर:	गजानाम्	पातुंयोग्यम्

1. शक्र: ....
2. त्रिनेत्रधारी ....
3. करिणाम् ....
4. पक्षिराज: ....
5. पेयम् ....
6. शूलपाणि: ....
7. बुध्यते ....

उत्तरम्– 1. इंद्र 5. पातुम् योग्यम्
2. शिव: 6. शङ्कर:
3. गजानाम् 7. ज्ञायते
4. गरुड़:

(3) श्लोकांशेषु रिक्तस्थानानि पूरयत–(श्लोकांशों में रिक्त स्थान भरिए–)

1. का शीतलवाहिनी ________ ?
2. मृगात् ________ पलायते।
3. जलं च बिभ्रन्न घटो न ________।
4. किं कुर्यात् ________ युद्धे।
5. ________ कोऽभूत् गुणोत्तम:।

उत्तरम्– 1. गङ्गा 2. सिंह: 3. मेघ: 4. कातर: 5. राजा

(4) अधोदत्तानाम् पदानां लिंगम् विभक्तिं वचनं च निर्दिशत–(निम्नलिखित पदों के लिंग, विभक्ति व वचन निर्दिष्ट कीजिए–)

	लिंगम्	विभक्तिः	वचनम्
1. कस्मात्	____	____	____
2. विद्वद्भि:	____	____	____
3. कस्य	____	____	____
4. सिद्धयोगी	____	____	____
5. सीमन्तिनीषु	____	____	____
6. वृक्षाग्रवासी	____	____	____
7. शीतम्	____	____	____

उत्तरम्–

1.	पुंल्लिगम्	पञ्चमी	एकवचनम्
2.	पुंल्लिगम्	तृतीया	बहुवचनम्
3.	पुंल्लिगम्	षष्ठी	एकवचनम्
4.	पुंल्लिगम्	प्रथमा	एकवचनम्
5.	स्त्रीलिंगम्	सप्तमी	बहुवचनम्
6.	पुंल्लिगम्	प्रथमा	एकवचनम्
7.	नपुंसकलिंगम्	प्रथमा	एकवचनम्

बहुविकल्पीयप्रश्ना:

(1) एकपदेन उत्तरत–(एकपदम में उत्तर दीजिए–)

1. कस्तूरी कस्मात् जायते? ____ (सिंहात्, गजात्, मृगात्)
2. को हन्ति करिणां कुलम? ____ (सिंह:, श्रृगाल:, मृग:)
3. कृष्ण: कं सञ्जघान? ____ (रामम्, रावणम्, कंसम्)
4. कातरो युद्धे किं कुर्यात्? ____ (युद्धम्, पलायनम्, गर्वम्)
5. भोजनान्ते किं पेयम्? ____ (दुग्धम्, जलम्, तक्रम्)
6. जयन्त: कस्य सुत:? ____ (शिवस्य, शक्रस्य, कृष्णस्य)
7. शीतं कं न बाधते? ____ (बलवन्तम्, धनवन्तम्, कंबलवन्तम्)

उत्तरम्– 1. मृगात्　　2. सिंहः　　3. कंसम्　　4. पलायनम्
5. तक्रम्　　6. शक्रस्य　　7. कंबलवन्तम्/कम्बलयुक्तम्

(2) उचितपंद चित्वा प्रश्ननिर्माणं कुरुत–(उचित पद चुनकर प्रश्न निर्माण कीजिए–)

1. सिंहात् मृगः पलायते। (कुतः, कस्मात्, केन)
2. सिंह करिणां कुलं हन्ति। (कस्य, कयोः, केषाम्)
3. गरुडः पक्षिराजः अस्ति। (कः, किं, का)
4. भोजनान्ते तक्रम् पेयम्। (कः, किम्, कम्)
5. विद्वखिः विद्या वन्द्या। (केन, काभिः, कैः)

उत्तरम्– 1. मृगः **कस्मात्** पलायते?
2. सिंहः **केषाम्** कुलं हन्ति?
3. **कः** पक्षिराजः अस्ति?
4. भोजनान्ते **किं** पेयम्?
5. विद्या **कैः** वन्द्या?